

**РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
ЦЕНТАР ЗА СТРУЧНО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУКА**

**КОНЦЕПЦИЈА
НА СТРУЧНОТО ОСПОСОБУВАЊЕ**

Скопје, октомври 2010 година

СТРУЧЕН ТИМ ЗА ИЗРАБОТКА НА КОНЦЕПЦИЈАТА:

Автор: Проф. Д-р Ласте СПАСОВСКИ, Центар за стручно образование и обука

РАБОТНА ГРУПА ЗА УСОГЛАСУВАЊЕ НА ЗАСТАПЕНОСТА НА ОПШТОТО ОБРАЗОВАНИЕ ВО НАСТАВНИОТ ПЛАН:

Љупчо СПАСОВСКИ, раководител, Министерство за образование и наука

Елена ИВАНОВСКА, заменик раководител, Министерство за образование и наука

Назихтере СУЛЕМАНИ, Министерство за образование и наука

Георге НИКОЛОВ, Министерство за образование и наука

Митко ЧЕШЛАРОВ, Биро за развој на образованието

Бети ЛАМЕВА, Државен испитен центар

Бранко АЛЕКСОВСКИ, Центар за стручно образование и обука

Ласте СПАСОВСКИ, Центар за стручно образование и обука

РЕДАКЦИСКА ГРУПА:

Проф. Д-р Ласте СПАСОВСКИ

Бранко АЛЕКСОВСКИ

Одобрена со Решение на министерот за образование и наука број 11-3109/2 од 01.10.2010 година

1. В О В Е Д

1.1. Потреба од концепцијата

Стручното оспособување (до двегодишно траење) има свои специфичности во системската поставеност, содржината и организацијата на образовната дејност. Системски, стручното оспособување се карактеризира со релативно мали барања во поглед на општото образование што условува тоа да се стекнува со завршено основно образование, а во одделни случаи и со незавршено основно образование, односно, да се стекнува паралелно со завршувањето на основното образование. Содржината на стручното оспособување е, исто така, релативно функционално насочена кон конкретните потреби на работните процеси, што условува и во организациски поглед тоа да се реализира, пред сè, за искажани конкретни кадровски и образовни потреби. Оттаму произлегува специфичното конципирање и содржинското дефинирање на стручното оспособување.

1.2. Документациска заснованост

Основните одредби за третманот и поставеноста на стручното оспособување, како посебно ниво во рамките на стручното образование, се дадени во Законот за средно образование и во Законот за стручно образование и обука. Основни определби за конципирање на стручното оспособување се сретнуваат во Националната програма за развој на образованието во Република Македонија 2005-2015 година, а документациска основа за неговата содржина претставува постојната номенклатура на занимањата.

1.3. Предмет на концепцијата

Врз основа на претходното укажување, а имајќи предвид дека со други соодветни документи се дефинирани основните односи за сите нивоа и видови на стручното образование, со оваа концепција се

разработуваат специфичните концепциски и организациски решенија за стручното оспособување во кои посебно спаѓаат:

- начинот на групирањето на занимањата во образовни профили;
- влијанието на системската положба на ова образование врз содржината на образовната дејност (кандидати со и без основно образование);
- структурата на образованието, односно модели на наставните планови; и
- организацијата на образовната дејност.

2. ПОЈДОВНИ КОНЦЕПЦИСКИ ОСНОВИ

2.1. Содржинско дефинирање на образовните профили

Во дефинирањето на образовните профили за стручното оспособување се задржува определбата за опфаќање на неколку сродни занимања во еден образовен профил, но со посебно анализирање на сродноста на занимањата и можноста во утврденото време да се стекне потребната оспособеност. Последниве ограничувања, во одреден број случаи, особено кога станува збор за функционална обука, односно едногодишно стручно оспособување, ќе условат образовниот профил да содржи само едно занимање. Самиот документ за образовниот профил ќе се изработува по истиот модел, односно стандард што веќе е утврден за средното стручно образование во траење од четири години.

Од анализата на постојната номенклатура на занимањата произлегува дека во најголем број дејности на I категорија на сложеност има само едно занимање - манипулант во одредена дејност, кое по сложеност е мошне едноставно, но кое бара познавање на информативно ниво од целокупната дејност. На тој начин, иако формално, образовниот профил опфаќа едно занимање со што можностите за вработување се широки за целото подрачје на трудот (на пр. трговски манипулант, хемиски манипулант, градежен манипулант и сл.).

Најголем број занимања од II категорија на сложеност претставуваат содржински заокружени по сложеност поедноставни работи и задачи во однос на III и IV категорија на сложеност поради што и се именуваат како помошници. Поради, тоа, како ориентација при групирањето на овие занимања во образовни профили ќе се земат образовните профили од стручното образование во траење од три и четири години и ќе се преиспита можноста сличните занимања од II категорија на сложеност да бидат групирани во образовни профили.

2.2. Системска положба и карактеристики

Стручното оспособување, во структурата на системот на средното стручно образование, претставува посебен подсистем чија што цел е на посетителите (млади и возрасни) да им обезбеди стекнување на практични знаења и умеања потребни за работа и вработување во различни подрачја на трудот. Со други зборови, стручното оспособување е процес низ кој поединците стекнуваат работни компетенции и се здобиваат со прво занимање и право на работа.

Основна функција на стручното оспособување е задоволување на кадровските потреби на наједноставните занимања кои можат да се обезбедат со образование од најмногу две години. Стручното оспособување дава завршно образование за I (прво) ниво на стручни квалификации за образовни профили во траење од една година и за образовни профили во траење од две години. Во него посетителите стекнуваат компетентност која вклучува примена на знаења и умеања потребни за самостојно извршување на различни активности (работи и задачи) на најниско ниво кои во повеќето случаи се однапред технолошки подготвени, релативно прегледни и стандардизирани, рутински и предвидливи, кои се стекнуваат брзо.

Стручното оспособување е наменето за учениците со завршено основно образование, а пред сè, за учениците кои по завршувањето на основното образование (осумгодишно или деветгодишно) своето образование не го продолжуваат во гимназиското или во некој друг вид и

ниво на стручното образование (четиригодишно или тригодишно). На тој начин се продолжува задолжителното образование по завршувањето на основно образование, односно се задоволува принципот за задолжително средно образование и стекнување на образование за прво занимање.

Решенијата проектирани во стручното оспособување претставуваат извонредна можност за задоволување на стремежот за подигнување на образовното ниво на оние лица кои имаат тешкотии во учењето и поради тоа се осипуваат и не го довршуваат основното образование. Тоа значи дека во стручното оспособување може да се вклучат и кандидати со незавршено основно образование (со завршено најмалку шесто одделение во осумгодишното, односно седмо одделение во деветгодишното задолжително образование). Во овој случај кандидатите имаат обврска паралелно со завршувањето на стручното оспособување да ја совладаат и посебната програма за основно образование, при што траењето на образованието се продолжува и изнесува најмногу двеипол години (во зависност од претходно завршениот дел од основното образование).

Во зависност од сложеноста на занимањата што влегуваат во одделни образовни профили, стручното оспособување дозволува голема флексибилност во поглед на должината на траењето на образованието за различни образовни профили. По правило, во ограниченото време од две години, тоа треба да трае толку колку што е потребно да се стекнат соодветни работни компетенции за влез во светот на трудот. Притоа, стручното оспособување треба да се организира за образовни профили што ги бара пазарот на трудот, а по можност и за познати работодавачи.

Со оглед на сложеноста на занимањата, искажаните потреби на пазарот на трудот и хоризонталната и вертикалната проодност, стручното оспособување (на почетокот) треба да се стандардизира во три форми (подвида) и да се остварува (стекнува) врз основа на:

- наставни планови за образовни профили во траење од една година (функционална обука);
- наставни планови за образовни профили во траење од две години (стручна обука); и

- наставни планови за функционално основно образование (стекнување на основно образование и образование за прво занимање) во траење од најмногу двеипол години.

Функционалната обука, по правило, се изведува за работно место, одделни операции или наједноставни занимања (занимања од I категорија на сложеност), а стручната обука за малку посложени занимања (занимања од II категорија на сложеност).

Стручното оспособување за наједноставни занимања има функција да ги оспособи кандидатите за вршење на едноставни работи составени од помал број различни и краткотрајни операции коишто поради нивните технолошки карактеристики можат да се вршат со едноставни постапки и средства за работа. Ваквите работи и задачи се среќаваат кај занимањата од материјалното производство со голема поделба на трудот и ниска техничка опременост, а во кои доминира манипулативниот принцип на работењето.

Поради едноставноста на работите и задачите, потребните знаења, умеења и навики што треба да се стекнат се, исто така, мошне мали по обем и интензитет. За тековните работи се потребни минимални знаења за работите и задачите, обично на информативно ниво од целокупната дејност бидејќи во најголем број дејности на ниво на I категорија на сложеност има само едно занимање (**манипулант**). Тежиштето е врз стекнувањето на работни компетенции (навики и умеења) за практична работа во конкретни работни процеси. На тој начин, иако формално, стручното оспособување опфаќа едно занимање, но можностите за вработување се широки - во целото подрачје на трудот.

Стручното оспособување во траење од две учебни години овозможува вршење на помалку сложени работи во производството и заедничките служби, администрацијата и слични работни операции кои се повторуваат и изведуваат со едноставни механизирани средства за работа или помалку сложени работи и машини или постројки.

Најголемиот број занимања од II категорија на сложеност претставуваат содржински (по сложеност) заокружени поедноставни работи и задачи во однос на III категорија на сложеност и затоа се именуваат како

помошни. Поради тоа, како ориентација на групирањето на овие задачи за стручно оспособување се земаат образовните профили од тригодишното стручно образование.

Функцијата на стручното оспособување во траење до две години е кандидатите да се здобијат со функционални знаења, работни навики, умеења, способности и заштита при работа кои произлегуваат од работните процеси и операции.

3. ПРОГРАМСКА СТРУКТУРА И РАМКОВНИ НАСТАВНИ ПЛАНОВИ

3.1. Програмска структура

Разликите во сложеноста на занимањата и барањата на трудот, степенот на оспособеноста и должината на траењето на оспособувањето, наложуваат програмската структура на стручното оспособување да биде еластично и флексибилно дефинирана. Така дефинирана, програмската структура на стручното оспособување ќе овозможи нејзино постојано осовременување, поголема индивидуализација на програмите (усогласување на програмите со барањата на пазарот на трудот и со можностите и интересите на учениците) и подобра вертикална и хоризонтална проодност на учениците.

Согласно таквите принципиелни определби, глобално, стручното оспособување е компонирано од три програмски подрачја: општо образование, стручнотеоретско образование и практична обука.

Општото образование, како програмско подрачје во стручното оспособување, има две функции: прво, натамошно подигање на општата култура, како подготовка за подобар живот и за доживотно образование и, второ, широко засновување на подготовката за работа.

Стручнотеоретското образование има нагласен функционален карактер. Тоа органски израснува од општото образование како функционално продлабочување и конкретизирање на барањата на пазарот на

трудот. Ова подрачје има нагласен функционален карактер и претставува широка стручнотеоретска основа за законитостите што владеат во процесот на трудот и со тоа овозможуваат свесно и рационално усвојување на работните постапки, од една страна и основа за познавање на материјалите, средствата за работа, предметот на работата, карактеристиките на технолошкиот, односно услужниот процес и работните правила за изведување на работните постапки, како и можностите за професионалниот и кариерниот развој во дејноста, од друга страна.

Во подрачјето на практичната обука влегуваат практичните активности за формирање на умеења и навики (работни компетенции) за изведување на работите и задачите.

Застапеноста на програмските подрачја зависи од сложеноста на занимањата и од должината на траењето на стручното оспособување. Така, односот на општото и стручнотеоретското образование со практичната обука изнесува 50:50, а односот помеѓу општото и стручнотеоретското образование изнесува 27:23 во корист на општото образование за стручното оспособување со траење од една година, а 30:20 кај стручното оспособување во траење од две години.

Поконкретно, програмската структура на стручното оспособување за образовните профили во траење од една и две години, со различна застапеност, ја сочинуваат следнаве програмски подрачја и наставни предмети:

а) Општо образование (од 27% до 30%)

- мајчин јазик;
- странски јазик;
- информатика;
- математика.

б) Стручнотеоретско образование (од 20% до 23%)

- претприемништво и бизнис;
- познавање на структурата;
- технологија на занимањето (работењето);

- друг стручнотеоретски предмет (доколку во предметот “Технологија на занимањето” не можат на соодветен начин да се обработат потребните стручнотеоретски содржини).

в) Практична обука (до 50%)

- практична настава;
- феријална практика (само за образовни профили со двегодишно траење на образованието).

Наставните програми ќе се изработуваат според усвоениот стандард кој се користи во средното стручно образование со траење од четири години, а пожелно е дел од содржините на програмите да бидат и модуларно дизајнирани.

Кога стручното оспособување се организира за возрасни кандидати со незавршено основно образование, тогаш на овие програмски содржини се додаваат содржините од незавршениот дел од основното образование.

По завршувањето на стручното оспособување се полага испит за стручна оспособеност и се добива уверение за стручна оспособеност за I ниво на стручни квалификации.

Испитот за стручна оспособеност се состои од изработка на практична работа (под водство на наставник - ментор) и од одбрана на практичната работа со што се докажува поврзаноста на стручнотеоретското со практичното знаење.

Со практичната работа се проверува степенот на стручната оспособеност на кандидатите за вршење на работи за кои се оспособувале. Практичната работа треба да се состои од некоја типична работна задача што се реализирала во текот на оспособувањето (на пр.: изработка на одреден предмет, обработка на некој материјал и сл.). Основа за практичната работа треба да претставуваат содржините на практичната настава или содржини од стручнотеоретските предмети. За практичната работа образовната установа, во соработка со локалната самоуправа и социјалните партнери, треба да обезбеди услови за да може секој кандидат да работи самостојно и непречено.

Содржината, начинот на организацијата и реализацијата на испитот за стручна оспособеност се уредуваат со посебен правилник.

Кандидатите со завршено стручно оспособување во траење од нај-малку една година, по правило, своето образование можат да го продолжат во втора година во стручното образование за занимање од соодветна струка и образовен профил.

3.2. Рамковни наставни планови

Наставниот процес за стручното оспособување се организира врз основа на изведбените наставни планови за одделни образовни профили. Основа за утврдување на изведбените наставни планови претставуваат рамковните наставни планови за стручното оспособување кои што се предмет на оваа Концепција.

Со рамковните наставни планови за стручно оспособување се утврдуваат програмските подрачја, наставните предмети и модули, неделната и годишната оптовареност на учениците и процентуалната застапеност на програмските подрачја.

Рамковните наставни планови за стручно оспособување се компонирани од три програмски подрачја: општо образование, стручнотеоретско образование и практична обука.

Општото образование во наставните планови за образовните профили со траење од една година е застапено со 27%, а во оние со траење од две години со 30% од вкупниот фонд на предвидените часови. Стручнотеоретското образование во наставните профили со траење од една година е застапено до 23%, а во оние со траење од две години до 20% од вкупниот фонд на предвидените часови. Практичната обука во сите наставни планови е застапена до 50% од вкупниот фонд на часови.

Во рамките на општото образование се дефинирани наставни предмети кои го сочинуваат минимумот на стандардот на општото образование за стручно оспособување. Наставните програми за овие наставни предмети се задолжителни и заеднички за сите ученици, односно кандидати во стручното оспособување. Тоа се предметите

мајчин јазик, странски јазик, информатика и математика кои треба да ја обезбедат основната писменост и комуникација на мајчин и странски јазик и на информатичка и математичка писменост. Знаењата од другите општообразовни предмети, посебно од предметите значајни за струката, се вклучуваат делумно во рамките на стручнотеоретските предмети.

Стручнотеоретското образование во наставните планови за стручното оспособување го сочинуваат две групи на наставни предмети. Едната група ја сочинува наставниот предмет претприемништво и бизнис кој можат да биде заеднички (ист) за повеќе сродни струки, односно група струки. Втората група ја сочинуваат стручнотеоретските предмети: познавање на струката (заеднички за сите образовни профили од една струка, односно група струки) и технологија на занимањето и уште еден специфичен стручнотеоретски предмет (доколку е неопходно).

Практичната обука како посебно програмско подрачје во наставните планови за стручното оспособување е застапена како практична настава и феријална практика (само за образовните профили во траење од две години).

Основен став е дека неделното оптоварување на учениците треба да изнесува најмногу 32 часа.

Рамковните наставни планови претставуваат основа за изработка на изведбените наставни планови. Тоа значи дека, во зависност од сложеноста на занимањата и должината на траењето на стручното оспособување, ќе бидат дефинирани изведбени наставни планови за секој образовен профил посебно.

**РАМКОВЕН НАСТАВЕН ПЛАН
ЗА ЕДНОГОДИШНО СТРУЧНО ОСПОСОБУВАЊЕ**

Ред. број	Програмски подрачја и наставни предмети	Година и фонд на часови		
		I		Заст. во %
		нед.	год.	I
1.	ОПШТО ОБРАЗОВАНИЕ			до 27%
1.1.	Македонски јазик и литература, а за учениците од другите заедници: албански јазик и литература, турски јазик и литература или српски јазик и литература	2	66	
(1.1)	Македонски јазик и литература за учениците од другите заедници	(2)	(66)	
1.2.	Странски јазик ¹	2	66	
1.3.	Информатика	2	66	
1.4.	Математика	2	66	
	<i>Вкупно часови за општо образование</i>	8 (10)	264 (330)	
2.	СТРУЧНОТЕОРЕТСКО ОБРАЗОВАНИЕ			до 23%
2.1.	Претприемништво и бизнис	2	66	
2.2.	Познавање на структурата	2	66	
2.3.	Технологија на занимањето (работењето)	3	99	
	<i>Вкупно часови за стручно-теоретско образование</i>	до 07	до 231	
3.	ПРАКТИЧНА ОБУКА			до 50%
3.1.	Практична настава	15	495	
	<i>Вкупно часови за практична обука</i>	15	495	
	Вкупно часови (1+2+3)	30 (32)	990 (1056)	990 100%

¹ Од учебната 2014/15 година ќе се изучува само англискиот јазик

**РАМКОВЕН НАСТАВЕН ПЛАН
ЗА ДВЕГОДИШНО СТРУЧНО ОСПОСОБУВАЊЕ**

Ред. број	Програмски подрачја и наставни предмети	Година и фонд на часови				Заст. во %
		I		II		
		нед.	год.	нед.	год.	I - II
1.	ОПШТО ОБРАЗОВАНИЕ					до 30%
1.1.	Македонски јазик и литература, а за уџениците од другите заедници: албански јазик и литература, турски јазик и литература или српски јазик и литература	2	72	2	66	
(1.1)	Македонски јазик и литература за учениците од другите заедници	(2)	(72)	(2)	(66)	
1.2.	Странски јазик ²	2	72	2	66	
1.3.	Информатика	2	72	2	66	
1.4.	Математика	2	72	2	66	
	<i>Вкупно часови за општо образование</i>	8 (10)	288 (360)	8 (10)	264 (330)	
2.	СТРУЧНОТЕОРЕТСКО ОБРАЗОВАНИЕ					до 20%
2.1.	Претприемништво и бизнис	-	-	2	66	
2.2.	Познавање на структурата	2	72	-	-	
2.3.	Технологија на занимањето (работењето)	2	72	3	99	
	Стручнотеоретски предмет	-	-	2	66	
	<i>Вкупно часови за стручно-теоретско образование</i>	до 4	до 144	до 7	до 231	
3.	ПРАКТИЧНА ОБУКА					до 50%
3.1.	Практична настава	14	504	14	462	
3.2.	Феријална практика	-	10 дена	-	-	
	<i>Вкупно часови за практична обука</i>	14	504	14	462	
	Вкупно часови (1+2+3)	26 (28)	936 (1008)	29 (31)	957 (1023)	1893 100%

² Од учебната 2014/15 година ќе се изучува само англискиот јазик

4. ОРГАНИЗАЦИЈА НА СТРУЧНОТО ОСПОСОБУВАЊЕ

Носители на стручното оспособување во траење од една и од две години се установите за стручно образование и обука. Наставниот процес се организира според соодветни изведбени наставни планови и наставни програми. Установите за стручно образование и обука со своите годишни програми за работа треба да го определат местото, времето и начинот на организацијата и реализацијата на наставните планови и програми и на останатите образовни активности.

Во зависност од условите со кои располагаат установите за стручно образование и обука, стручното оспособување може да се остварува во форма на:

- целосна училишна организација кога и теоретското и практичното образование се реализираат во училиштето; и
- делумна училишна организација кога теоретското образование се реализира во училиштето, а практичното образование во претпријатијата. Во рамките на оваа форма на организација можно е дел од практичното образование да се одвива во училишните работилници, а дел во претпријатијата (кооперативно).

На почетокот, со оглед на нискиот степен на развој на стопанството (особено на малите и на средните претпријатија) и на социјалното партнерство, стручното оспособување, во поголем број случаи ќе се остварува низ двете форми на делумната училишна организација. Подоцна, со развојот на стопанството и на социјалното партнерство, ќе се создаваат материјални и кадровски претпоставки за основање и развој на наставни работни места за практично образование во претпријатијата. На тој начин, практичното образование ќе се изведува во стандардни услови, односно во непосреден и природен работен процес. Така, кандидатите ќе се здобиваат со вистинските компетенции за работното место, односно занимањето, со што ќе се олесни нивното вклучување во работните процеси.

Кога практичното образование се реализира надвор од училиштето, тогаш училиштето е должно да ја следи реализацијата на практичното образование. Во таа смисла, потребно е училиштето да определи по еден постојан наставник кој стручно ќе ја следи реализацијата на практичната обука на кандидатите.

Во рамките на наведените форми на организација на стручното оспособување, наставата може да се изведува на следниве начини:

- секојдневна застапеност и на теоретското и на практичното образование;
- целодневна застапеност во текот на неделата на теоретското, односно практичното образование (три дена теоретско и два дена практично образование во текот на неделата);
- неделна застапеност на теоретското, односно практичното образование (една недела теоретско, една недела практично образование);
- месечна застапеност на теоретското, односно практичното образование (периодично месечно сменување на теоријата и практиката).

За некои образовни профили со траење на образованието од две години се организира феријална практика (во летните месеци) во траење од 10 дена.

Со оглед на тоа што учениците на крајот од своето образование полагаат испит за стручна оспособеност, наставната година ја завршуваат како и учениците од завршните години со тригодишно и четиригодишно траење на образованието.